

X. Přednáška: Symboly ve snu

Dámy a pánové! Zjistili jsme, že snová deformace, která nám vadí v porozumění snu, je výsledkem cenzurní činnosti namířené proti nepřijatelným, nevědomým hnutím a přáním. Ale netvrdili jsme přirozeně, že cenzura je jediným faktorem, který působí snovou deformaci, a opravdu také můžeme při dalším studiu snu dospět k objevu, že se na tomto výsledku podílejí i faktory jiné. To znamená, že i kdyby snová cenzura byla vyřazena, nebyli bychom stejně s to snu rozumět, zjevný sen by se ani pak pořád ještě nekryl s latentními snovými myšlenkami.

Tento druhý faktor, který činí sen neprůhledným, tento další příspěvek k snové deformaci jsme objevili, když jsme soustředili pozornost na jednu mezeru v naší technice. Už jsem vám přiznal, že analyzované k jednotlivým prvkům snu občas skutečně nic nenapadá. Nestává se to ovšem tak často, jak analyzovaní tvrdí; ve velmi mnoha případech lze vytrvalostí nápad přece jen vynutit. Ale zbývají přesto případy, v nichž asociace selhávají, anebo když jsou vynuceny, neposkytnou to, co od nich očekáváme. Dojde-li k tomu v průběhu psychoanalytické léčby, má to zvláštní význam, který se nás zde však netýká. Stává se to však i při výkladu snů u normálních osob nebo při výkladu vlastních snů. Přesvědčíme-li se, že v takových případech všechno naléhání nic nepomáhá, dospějeme nakonec k objevu, že se tato nevídaná náhoda vyskytuje pravidelně u určitých snových prvků, a začneme tam, kde jsme zprvu viděli jen výjimečné selhání techniky, rozeznávat novou zákonitost.

Toto všechno nás uvádí v pokušení, abychom tyto „němé“ snové prvky vyložili sami, abychom se vlastními prostředky pokusili o jejich překlad. Dospíváme pak nutně k poznatku, že kdykoli se k takovému dosazení odhodláme, pokaždé dostaneme uspokojivý smysl, kdežto pokud se k takovému zásahu nerozhodneme, sen zůstává beze smyslu a jeho souvislost je přerušena. Hromadění mnoha zcela obdobných případů dá pak už našemu zprvu nesmělému pokusu požadovanou jistotu.

Vykládám to všechno trochu schematicky, ale pro účely výuky je to přece dovoleno, a není to také podáno nesprávně, nýbrž pouze zjednodušeně.

Tímto způsobem získáme pro řadu snových prvků konstantní překlady,

tedy docela podobně jako to nacházíme v našich lidových snářích pro všechny věci, o kterých se člověku zdá. Nezapomínáte přece, že při naší asociální technice nikdy nevycházejí za snové prvky navzájem shodné náhrady.

Ted' mi hned řeknete, že tato cesta k výkladu vám připadá ještě daleko nejistější a více vystavená námitkám než ona dřívější pomocí volných nápadů. Ale přistupuje tu navíc přece jen ještě i něco jiného. Když totiž nashromáždíme zkušeností dost takových konstantních náhrad, řekneme si najednou, že nám na tyto části výkladu snů měla skutečně postačit vlastní znalost, že tato místa skutečně mohla být srozumitelná i bez nápadů toho, komu se sen zdál. Odkud bychom měli jejich význam znát, ukáže se ještě v druhé polovině našeho výkladu.

Takový konstantní vztah mezi určitým snovým prvkem a jeho překladem označujeme jako **symbolický** a snový prvek sám jako **symbol** nevědomé snové myšlenky. Vzpomenete si snad, že jsem dříve, při zkoumání vztahů mezi snovými prvky a jejich původními základy, rozlišil tři takové vztahy, vztah části k celku, vztah narážky a vztah obrazného znázornění. O čtvrtém vztahu jsem se vám tehdy zmínil, ale nejmenoval jsem ho. Nuže, tento čtvrtý vztah je zde zaváděný vztah symbolický. K němu se vážou velmi zajímavé diskuse a těm chceme nyní věnovat pozornost, ještě než vyložíme naše speciální pozorování o symbolice. Symbolika je možná nejpozoruhodnější kapitola nauky o snu.

Prředevším: Protože symboly jsou stabilními překlady, splňují do jisté míry ideál antického stejně jako lidového vykládání snů, od kterého jsme se naší technikou velmi vzdálili. Dovolují nám za určitých okolností vyložit nějaký sen, aniž jsme se vyptávali toho,

komu se zdál, neboť ten k symbolu beztak nedovede nic povědět. Známe-li obvyklé snové symboly a k tomu osobnost, o jejíž sen jde, poměry, v kterých žije, a dojmy, které snu předcházely, jsme často s to sen bez dalšího vyložit, podat rovnou jeho okamžitý překlad. Takový umělecký kousek lichoťi tomu, kdo sen vykládá, a imponuje tomu, komu je výklad určen; příjemně se odlišuje od namáhavé práce s vyptáváním osoby, které se sen zdál. Nenechte se tím ale svést. Naším úkolem není předvádět umělecké kousky. Výklad spočívající na znalosti symbolů není nějakou technikou, která by mohla asociační techniku nahradit nebo se s ní měřit. Pouze ji doplňuje a užitečné výsledky poskytuje jen tehdy, když je ho použito v jejím rámci. Pokud jde ale o znalost psychické situace toho, kdo snil, uvažte, že vám k výkladu nebudou předloženy jen sny vašich dobrých známých, že ony denní události, které byly ke snu podnětem, zpravidla neznáte, a že znalost toho, čemu říkáme psychická situace, vám poskytnou právě nápady analyzovaného.

Zvlášť pozoruhodné, i s ohledem na souvislosti, o kterých bude řeč ještě

113

později, je dále také to, že proti existenci symbolických vztahů mezi snem a nevědomím se opět ozvaly nejprudší hlasy odporu. I někteří soudní a úctyhodní lidé, kteří šli s psychoanalýzou značný kus cesty, ji zde odmítli následovat. Tento postoj je však tím pozoruhodnější, že, za prvé, symbolika není vlastní pouze snu nebo pro něj příznačná, a za druhé, že snová symbolika vůbec nebyla psychoanalýzou objevena, i když psychoanalýza není jinak na překvapivé objevy nijak chudá. Jako objevitel snové symboliky, pokud jí vůbec chceme přiznat nějaký počátek v moderní době, musí být jmenován filozof K. A. Scherner (1861). Psychoanalýza Schernerova zjištění potvrdila a také je ovšem pronikavým způsobem pozměnila.

Ted' budete chtít slyšet něco o podstatě snové symboliky a nějaké příklady na ni. Rád vám sdělím, co vím, ale přiznávám se vám, že naše pochopení nesáhá tak daleko, jak bychom chtěli.

Podstatou symbolického vztahu je srovnání, ale nikoli srovnání libovolné. Tušíme, že pro toto srovnání platí nějaké zvláštní podmínky, ale nemůžeme říci jaké. Ne všechno, s čím nějaký předmět nebo děj můžeme srovnat, se také vyskytuje ve snu jako jeho symbol. Na druhé straně nevyjadřuje sen symbolicky cokoli, nýbrž jen určité prvky latentních snových myšlenek. Existují tedy omezení v obou směrech. Musíme také přiznat, že pojem symbolu nelze v současné době nijak přesně ohraničit, plynule přechází v náhradu jednoho prvku jiným, v obrazové znázornění apod., a blíží se i narážce. U řady symbolů je srovnání, které bylo jejich základem, zřejmé. Vedle toho existují jiné symboly, u kterých si musíme položit otázku, kde vlastně máme hledat společný znak, tertium comparationis tohoto domnělého srovnání. Při bližší úvaze jej pak můžeme objevit, ale může nám také skutečně zůstat skryt. Jestliže je symbol přirovnáním, je dále divné, že se toto přirovnání nedá odhalit asociacemi a že je ani snící osoba nezná, užívá ho, aniž o něm ví. Ba co víc, že nemá ani chuť toto přirovnání akceptovat, i když je před ní vyslovíme. Vidíte tedy, že symbolický vztah je srovnáním zcela zvláštního druhu, jehož základ ještě jasně nechápeme. Možná že později bude lze ještě najít nějaké poukazy na tuto neznámou.

.....

119

Narození bývá ve snu pravidelně vyjadřováno vztahem k vodě; snící spadne do vody nebo se z vody dostává ven, to znamená: rodí nebo je rozen. Nuže, nezapomínejme, že tento symbol se může dovolávat vývojové historie hned dvojím způsobem. Nejenom, že všichni suchozemští savci, včetně předků člověka, vzešli ze živočichů vodních – to by byla skutečnost vzdálenější – ale také každý jednotlivý savec, každý člověk, strávil první údobí svého života

ve vodě, když totiž jako embryo žil v plodové vodě v lůně své matky, a narozením pak z vody vyšel. Nechci tvrdit, že toto snící ví, naproti tomu jsem však přesvědčen, že to vědět nepotřebuje. Něco jiného ví pravděpodobně proto, že mu to říkali v dětství, a ani o tom nechci tvrdit, že se toto jeho vědění podílelo na tvorbě symbolu. Jako dítěti mu vyprávěli, že děti přináší čáp, ale odkud je bere? Z rybníka, ze studny, tedy zase z vody. Jeden z mých pacientů, tehdy malé hrabátko, kterého takto poučili, byl pak celé odpoledne nezvěstný. Nakonec ho našli, jak leží na břehu zámeckého rybníka, s obličejíčkem skloněným nad vodní hladinu, a horlivě pátrá, jestli nezahledne na dně vody dětičky.

V mýtech o narození hrdiny, které O. Rank podrobil srovnávacímu zkoumání – nejstarší z nich je mýtu s krále Sargona Akkadského, asi z r. 2800 př. Kr. –, hraje vypuštění dítěte po vodě a jeho vylovení z vody hlavní roli. Rank rozpoznal, že tu jde o symbolické znázornění porodu, obdobné znázorněním obvyklým ve snu. Jestliže někdo ve snu zachrání nějakou osobu z vody, zaujímá tím roli její matky anebo mateřskou roli vůbec; v mýtu se osoba, která zachrání dítě z vody, tímto činem přiznává, že je jeho pravou matkou. V jednom známém vtipu se bystrého židovského chlapce ptají, kdo byla Mojžíšova matka. Odpoví bez rozmýšlení: princezna. Ale ne, namítají mu, ta ho přece jen vytáhla z vody. To říká ona, odpoví chlapec, a dokazuje tím, že našel správný výklad mýtu.

Odcestování znamená ve snu smrt. Bývá ostatně také zvykem, když se děti ptají, kam se poděl nějaký zemřelý, kterého marně hledají, říkat jim, že někam odjel. Opět bych se chtěl ohradit proti domněnce, že snový symbol má původ v této výmluvě, kterou dítěti odpovídali. Téhož symbolického vztahu užívá i básník, když mluví o onom světě jako o neobjevené zemi, odkud se žádný cestovatel (no traveller) nevrací. Také v běžném životě bývá zcela obvyklé hovořit o poslední cestě. Každý znalec příslušného starověkého ritu ví, jak vážně brala např. staroegyptská víra představu o cestě do země smrti. V mnoha exemplářích se nám zachovala kniha mrtvých, která byla dávána mumli na tuto cestu jako jakýsi baedeker. Když začala být pohřebiště zakládána stranou sídlišť, stala se ostatně poslední cesta zemřelého také něčím reálným.

.....

122

Těmito ukázkami svůj přehled končím. Jsou to jen ukázky; víme o tom víc, a dovedete si představit, oč bohatší a zajímavější by byla taková sbírka, kdyby ji nesestavili diletanty jako my, ale odborníci v mytologii, antropologii, jazykovědě a folkloristice. Nyní se nám vnucuje několik závěrů, které nemohou látku vyčerpat, ale které nám dají vydatný podnět k přemýšlení.

Za prvé jsme postaveni před skutečnost, že snící disponuje symbolickým vyjadřovacím způsobem, který v bdělém stavu nezná a nedokáže poznat. To je zrovna tak udivující, jako kdybyste zjistili, že vaše služebná rozumí sanskrtu, třebaže víte, že se narodila v české vesnici a sanskrtu se nikdy neučila. Není snadné vyrovnat se s touto skutečností pomocí našich psychologických názorů. Můžeme jenom říci, že znalost symboliky je u snícího nevědomá, že náleží k jeho nevědomému duševnímu životu. Ale ani tento předpoklad nám zcela nestačí. Doposud jsme museli předpokládat

123

jen existenci nevědomých tendencí, o kterých dočasně nebo trvale nic nevíme. Teď však jde o víc, přímo o nevědomé znalosti, o myšlenkové vztahy a srovnání mezi různými objekty, které vedou k tomu, že jeden z nich může druhý konstantně nahrazovat. Tato srovnání nejsou prováděna vždy znovu, nýbrž jsou už přichystaná, jednou provždy hotová; to vyplývá z jejich shody u různých osob, ze shody, která možná není ovlivňována ani růzností jazyků.

Odkud tedy pochází znalost těchto symbolických vztahů? Jazykový úzus vysvětluje jen jejich malou část. Mnohonásobné obdoby z jiných oblastí snící většinou nezná; i my jsme

je museli teprve pracně shledávat dohromady.

Za druhé nejsou tyto symbolické vztahy ničím, co by bylo vlastní jen snícimu nebo snové práci, v které se jim dostává výrazu. Dověděli jsme se přece, že téže symboliky užívají i mýty a pohádky, lid ve svých příslovích a písních, obecný jazykový úzus a básnická fantazie. Oblast symboliky je neobyčejně rozsáhlá, snová symbolika je jen její malou částí; není ani účelné zaútočit na celý tento problém ze zorného úhlu snu. Mnoho symbolů, které jsou jinde běžné, se ve snu nevyskytuje nebo se vyskytuje jen zřídka; s některými snovými symboly se zase nesetkáváme ve všech ostatních oblastech, nýbrž, jak jste viděli, jen tu a tam. Budí to v nás dojem, že tu máme před sebou jakýsi starý, ale zaniklý vyjadřovací způsob, z kterého se v různých oblastech uchovaly různé pozůstatky, jeden pouze zde, jiný pouze tam, jiný zas možná v lehce pozměněné podobě v několika oblastech zároveň. Nemohu zde nezpomenout na fantazii jednoho zajímavého choromyslného, který si vymyslel jakýsi „základní jazyk“, a všechny tyto symbolické vztahy měly být jeho zbytky.

Za třetí vám musí být nápadné, že symbolika ve zmíněných jiných oblastech naprosto není jenom symbolikou sexuální, kdežto ve snu se symbolů používá téměř výhradně k vyjádření sexuálních objektů a vztahů. Také to se nedá vysvětlit nijak snadno. Bylo snad symbolů s významem původně sexuálním užito později i v jiném významu a souvisí s tím snad i oslabení symbolického způsobu znázorňování a přechod k způsobům jiným? Tyto otázky nelze zjevně zodpovědět, pokud se zabýváme pouze symbolikou snu. Můžeme se jen přidržet domněnky, že mezi pravými symboly a sexualitou existuje zvlášť úzký vztah.

Důležitého pokynu se nám v tomto směru dostalo právě v posledních letech. Jazykovědec H. Sperber (Uppsala), který pracuje nezávisle na analýze, vystoupil s tvrzením, že sexuální potřeby měly na vzniku a rozvoji řeči největší podíl. Počáteční zvukové projevy sloužily sdělení a přivolávaly sexuálního partnera: další vývoj jazykových kořenů provázal pak pracovní úkony pračlověka. Tyto práce byly prováděny společně a za rytmicky opakovaných řečových projevů. Přitom byl na práci přesunut

124

zájem sexuální. Pračlověk si udělal práci přijatelnější tím, že ji bral jako ekvivalent a náhražku aktivity pohlavní. Slovo vykřikované při společné práci mělo tak dvojí význam, označovalo jak pohlavní akt, tak i pracovní činnost s tím ztotožněnou. Časem se slovo od sexuálního významu odpoutalo a utkvělo na práci. O generace později se totéž opakovalo s nějakým novým slovem, které mělo nyní sexuální význam a bylo užíváno při jiném druhu práce. Takovým způsobem se vytvořila řada jazykových kořenů, které byly vesměs sexuálního původu a postupně sexuální význam ztratily. Jestliže je teorie, kterou jsme stručně nastínili, správná, otvírá se nám ovšem možnost pochopit výskyt symbolů ve snu. Porozuměli bychom pak, proč se ve snu, který uchovává něco z těchto nejstarších poměrů, vyskytují tak mimořádně četné symboly pro sexualitu a proč vesměs zbraně a nástroje zastupují vždy mužské pohlaví a látky a věci zpracovávané zastupují pohlaví ženské. Symbolický vztah by byl pozůstatkem staré slovní totožnosti; věci, které se kdysi jmenovaly stejně jako pohlavní ústrojí, mohly by nyní ve snu vystupovat jako jeho symboly.

Z uvedených období k snové symbolice můžete si však udělat představu o oné vlastnosti psychoanalýzy, pro kterou je s to stát se předmětem obecného zájmu, jak toho ani psychologie ani psychiatrie schopny nebyly. Při psychoanalytické práci se navazují k tak mnoha jiným vědám vztahy, jejichž průzkum slibuje nejcennější objevy, k mytologii stejně jako k jazykovědě, k folkloristice, k etnologii a k vědě o náboženství. Shledáte zcela pochopitelným, že na psychoanalytické půdě vyrostl časopis, který si jako svůj výlučný úkol stanovil zkoumat tyto vztahy, časopis „Imago“, založený roku 1912 a redigovaný Hannsem Sachsem a Otto Rankem. Ve všech těchto vztazích je psychoanalýza především partnerem, který dává, méně tím, který přijímá. Má sice výhodu z toho, že nám její zarážející výsledky,

když se s nimi znovu setkáváme v jiných oblastech, přestávají být tak nezvyklé, ale vcelku právě psychoanalýza sama poskytuje technické metody a hlediska, jejichž užití se má v oněch ostatních oblastech plodně projevit. Duševní život lidského individua přináší nám při psychoanalytickém vyšetřování náhledy, s jejichž pomocí můžeme rozřešit nejednu záhadu v životě lidských kolektivů, anebo ji alespoň postavit do správného světla.

Ostatně jsem vám ještě vůbec neřekl, za jakých okolností můžeme získat nejhlubší náhled do onoho předpokládaného „základního jazyka“, v které oblasti je z něho nejvíc uchováno. Pokud toto nevíte, nemůžete zhodnotit ani celý význam daného předmětu. Touto oblastí je totiž nauka o neurózách a jejím materiálem jsou symptomy a jiné projevy neurotiků, k jejich vysvětlení a léčení byla právě psychoanalýza vytvořena.

Moje čtvrté hledisko nás nyní opět přivádí tam, odkud jsme vyšli, a vyúsťuje znovu v předem vytčenou dráhu. Řekli jsme, že i kdyby vůbec

125

nebylo snové cenzury, sen by přesto nebyl pro nás snadno srozumitelný, neboť pak bychom se octli před úkolem přeložit symbolický jazyk do našeho bdělého myšlení. Symbolika je tedy vedle snové cenzury druhým a nezávislým faktorem snové deformace. Nasnadě je ovšem předpoklad, že pro snovou cenzuru je pohodlné používat symboliku, neboť ta vede ke stejnému výsledku, k cizosti a nesrozumitelnosti snu.

Brzy se ukáže, nesetkáme-li se při dalším studiu snu ještě s nějakým dalším faktorem, který by přispíval k snové deformaci. Nechtěl bych však opustit téma snové symboliky, aniž bych se ještě jednou dotkl záhady, že narazila u vzdělanců na tak prudký odpor, když přece rozšíření symboliky v mýtu, náboženství, umění a řeči je tak nepochybné. Nemá snad na tom vinu opět vztah k sexualitě?

XXLII. přednáška: Cesty k tvorbě symptomů

.....

264

Pánové! To, o čem jsme právě hovořili, nás nutí, abychom se podrobněji zabývali i vznikem a významem oné duševní činnosti, která je označována jako „fantazie“. Těší se, jak je vám známo, obecně vysokému ocenění, ale její postavení v duševním životě nebylo dosud dostatečně objasněno. Mohu vám o tom říci pár slov. Jak víte, je lidské Já zevní nutností pozvolna vychováváno k oceňování reality a k tomu, aby se řídilo principem reality, a přitom se musí přechodně nebo trvale vzdát různých objektů a cílů svého úsilí o slast. Ale zříkat se slasti připadalo člověku vždy zatěžko; nedokáže to bez jistého druhu odškodnění. Vyhradil si proto určitou duševní činnost, v níž je všem zdrojům slasti a cestám k ní, kterých se vzdal a které opustil, přiznáno právo na další existenci, na takovou formu existence, v níž jsou zproštěny nároků reality a toho, čemu říkáme prověřování realitou. Každá touha vyúsťuje v představu, v níž je zobrazena jako splněná: není pochyb, že prodlévání u takových fantazií vyjadřujících splněné touhy přináší jisté uspokojení, i když při tom není nijak narušeno vědomí, že nejde o skutečnost. V činnosti fantazie požívá tedy člověk dále svobody oproštěné od zevního tlaku, které se ve skutečnosti už dávno vzdal. Daří se mu být střídavě ještě živočichem, který jde jen za slastí, a pak zase rozumnou bytostí. Nevystačí prostě jen s oním skrovným uspokojením, které může vydobýt na skutečnosti. „Bez výpomocných prostředků se vůbec nelze obejít“, řekl jednou Th. Fontane. Vytvoření této duševní říše fantazie má dokonalý protějšek ve zřizování „rezervací“, „přírodních parků“, zakládaných tam, kde je nebezpečí, že požadavky zemědělství, dopravy a průmyslu by původní podobu země rychle změnily až k nepoznání. Přírodní park uchovává tento starý stav, který byl jinak všude s lítostí obětován nutnosti. V něm smí všechno bujet a růst, jak samo chce, i to, co je neúčinné, ba dokonce škodlivé. Takovou chráněnou oblastí, která nepodléhá principu reality, je i duševní říše fantazie.

Nejznámějšími výtvoři fantazie jsou takzvané „denní sny“, které už známe, představované ukojením ctižádostivých, velikašských a erotických přání, která bují tím vydatněji, čím víc skutečnost nabádá ke skromnosti a odříkavosti. Podstata štěstí, které skýtá fantazie, obnovení nezávislosti

265

slastných prožitků na souhlasu reality, ukazuje se v nich zcela zjevně. Víme, že takové denní sny jsou jádrem a předobrazem snů nočních. Noční sen není v podstatě ničím jiným než denním snem, který se mohl uplatnit díky noční svobodě duševních hnutí a který byl noční formou duševní činnosti deformován. Sblížili jsme se už s představou, že ani denní sen není nezbytně vědomý, že existují i nevědomé denní síly. Takové nevědomé denní sny jsou zrovna tak zdrojem snů nočních jako i neurotických symptomů.

Význam fantazie pro tvorbu symptomů se vám ujasní tím, co vám chci nyní povědět. Řekli jsme, že narazí-li libido na odepření, obsazuje regresivně pozice, které už opustilo, ale na nichž přesto ulpěla jistá jeho kvanta. To nevezmeme nazpět, ani nebudeme opravovat, ale musíme sem vřadit jeden střední člen. Jak nachází libido cestu k těmto místům fixace? Nuže, libido se nevzdalo všech těch objektů a směrů, kterých se zřeklo, zcela a v každém smyslu. Podrzuje si je nebo jejich deriváty pořád ještě s jistou intenzitou v představách fantazie. Stačí tedy, aby se libido stáhlo jen do těchto fantazií, a od nich pak najde otevřenou cestu ke všem vytěsněným fixacím. Tyto fantazie se těšily jisté shovívavosti, mezi nimi a Já nedocházelo ke konfliktu, ať byly protiklady mezi obojím sebeostřejší, pokud jen byla dodržena jistá podmínka. Jde o podmínku kvantitativní, která je nyní zpětným prouděním libida k těmto fantaziím narušována. Tímto přídatkem se energické obsazení fantazií tak zvýší, že se stávají náročnými a vyvíjejí určitý tlak směrem k realizaci. To činí konflikt mezi nimi a Já

nevyhnutelným. Třebaže byly předtím předvědomé nebo vědomé, nyní podléhají vy těsnění ze strany Já a jsou vystaveny přitažlivosti ze strany nevědomí. A od fantazií, které jsou nyní nevědomé, putuje libido zpátky až k jejich zdrojům v nevědomí, ke svým vlastním fixacím.

Zpětný pochod libida k fantazii je zprostředkující fází na cestě k tvorbě symptomů a tato fáze si jistě zaslouží zvláštní označení. C. G. Jung pro ni razil velmi vhodné jméno introverze, ale dával mu neúčelně i jiné významy. Nám bude i nadále introverze označovat odvrát libida od množství reálného ukojení a nadměrné obsazení fantazií, které byly dosud trpěny jako neškodné. Introvertovaný člověk není ještě neurotikem, ale je v jisté labilní situaci; nenajde-li pro své nahromaděné libido jiná východiska, bude nutně muset při nejbližším přesunu sil vytvářet symptomy. Nereálný charakter neurotického ukojení a zanedbávání rozdílu mezi fantazií a skutečností jsou naproti tomu podmíněny už tímto prodlením na stupni introverze.

Jistě jste postřehli, že jsem v posledních výkladech vřadil do soustavy etiologických souvislostí nový faktor, totiž kvantitu, velikost energií, o které jde; tento faktor musíme všude ještě vzít v počet. S čistě kvalitativní analýzou etiologických podmínek nevystačíme. Anebo abychom to řekli

266

ještě jinak, pouze **dynamické** pojetí těchto duševních procesů je nepostačující, je zapotřebí doplnit je ještě hlediskem **ekonomickým**. Musíme si říci, že konflikt mezi dvěma tendencemi nepropukne, pokud není dosaženo jisté intenzity obsazení, i když třeba v jejich obsahu existovaly podmínky pro něj už dávno. Zrovna tak i patogenní význam konstitučních faktorů je závislý na tom, oč větší podíl ve vrozené konstituci má jeden dílčí pud na rozdíl od pudu jiného; lze si dokonce představit, že vrozené sklony všech lidí jsou kvalitativně stejné a liší se právě jen těmito poměry kvantitativními. Neméně rozhodující význam má kvantitativní faktor i pro odolnost proti neurotickému onemocnění. Záleží na tom, jak velké **množství** nepoužitého libida může daná osoba udržet v rovnováze a **jak** velkou část svého libida může od sexuálních cílů převést k cílům sublimačním. Konečný cíl duševní činnosti, který lze kvalitativně popsat jako usilování o slast a o vyloučení nelibosti, jeví se z ekonomického hlediska jako úkol zvládnout kvanta vzruchů (podnětová kvanta) působící v duševním aparátu a zabránit jejich nahromadění, které vytváří nelibost.

Tolik jsem vám chtěl tedy povědět o tvorbě symptomů při neurózách. Ale abych nezapomněl ještě jednou výslovně zdůraznit: všechno, co zde bylo řečeno, vztahuje se jen na tvorbu symptomů při hysterii. Už u nutkové neurózy vypadá mnohé jinak – i když to, co je podstatné, zůstává zachováno. Protiobsazení čelící pudovým nárokům, o nichž jsme se zmínili i u hysterie, u nutkové neurózy vystupují do popředí a určují ráz klinického obrazu takzvanými „reaktivními výtvořky“. Zrovna takové a ještě dalekosáhlejší odchylky zjišťujeme i u ostatních neuróz, kde výzkum mechanismů uplatňujících se při tvorbě symptomů není ještě v žádném bodě uzavřen.

Než se s vámi dnes rozloučím, chtěl bych na okamžik ještě obrátit vaši pozornost k jedné stránce fantazijního života, která si zaslouhuje nejobecnější zájem. Existuje totiž i zpětná cesta od fantazie k realitě, a to je – umění. Umělec je v podstatě také člověk introvertovaný, který nemá daleko k neuróze. Je tísněn nadměrně silnými pudovými potřebami, chtěl by si získat čest, moc, bohatství, slávu a lásku žen; k tomu, aby tohoto ukojení dosáhl, chybějí mu však prostředky. Proto se jako každý jiný neukojený odvrací od skutečnosti a přenáší všechn svůj zájem i svoje libido na výtvořky svého fantazijního života, které splňují jeho touhy, a od nichž by ovšem mohla vést cesta k neuróze. Musí se bezpochyby sejít mnoho příčin, aby se toto nestalo celkovým vyústěním jeho vývoje; je známo, jak právě umělci často trpívají částečným ochromením své výkonnosti způsobeným neurózami. Pravděpodobně je v jejich konstituci silná schopnost k sublimaci a jistá pohyblivost oněch vy těsnění, která rozhodují o výsledku konfliktu. Zpětnou cestu k realitě

nachází však umělec způsobem, který se pokusím charakterizovat. Není samozřejmě
267

jediný, kdo žije ve fantazii. Hraniční říše fantazie se těší obecnému lidskému uznání a každý strádající očekává odtud zmírnění a útěchu. Ale pro neumělce je čerpání slasti ze zdrojů fantazie velmi omezeno. Neúprosnost jejich vy těsnění je nutí, aby se spokojili se skrovnými denními sny, které ještě smějí být vědomé. Je-li však někdo skutečným umělcem, má k dispozici víc. Dovede za prvé své denní sny zpracovat tak, aby byly zbaveny všeho příliš osobního, co cizí lidi odpuzuje, a aby z nich mohli mít požitek i ostatní. Dokáže je také do té míry zmírnit, aby neprozrazovaly tak snadno svůj původ ze zapovězených zdrojů. Má dále záhadnou schopnost ztvárnit určitý materiál tak, že se stane věrným obrazem jeho fantazijních představ, a je s to dosáhnout toho, aby s tímto zobrazením jeho nevědomé fantazie bylo pro něho spjata tolik slasti, že jsou tím jeho vy těsnění alespoň přechodně převážena a zrušena. Dokáže-li toto všechno, umožní i ostatním, aby čerpali z vlastních uzavřených zdrojů slasti opět útěchu a úlevu, získává jejich vděčnost a obdiv a dosáhne nyní díky své fantazii toho, čeho předtím dosáhl pouze ve své fantazii: cti, moci a lásky žen.